

PROFESINIO MOKYMO REFORMA: KELIAI IR KLYSTKELIAI

Algis Šileika

*Lietuvos socialinių tyrimų centro Darbo ir socialinių tyrimų institutas,
Rinktinės g. 48A, LT-09318 Vilnius, Lietuva
El. paštas algis.sileika@dsti.lt*

Įteikta 2010-06-18; priimta 2010-08-23

Santrauka. Straipsnyje analizuojami tie profesinio mokymo sistemos pokyčiai Lietuvoje, kurie susiję su pastangomis integruoti pirminio profesinio mokymo mokyklas ir bedarbių mokymo centrus be būtinų pakopinio pobūdžio parengiamųjų darbų. Autorius kritiškai analizuoja požiūrį į tokią integraciją, pateikdamas dabartinių institucinių, socioekonominių ir edukacinių veiksnių analizę. Straipsnyje konstatuojama, kad tokia integracija negali padėti didinti profesinio mokymo ekonominio efektyvumo, jo patrauklumo bei tęstinio profesinio mokymo Lietuvoje kokybės, o gali sukelti naujų problemų ir sunkumų jaunimui, suaugusiesiems, bedarbiams ir mokymo įstaigoms.

Reikšminiai žodžiai: profesinio mokymo reforma, darbo rinkos mokymo centrai, profesinės mokyklos, profesinio mokymo efektyvumas, patrauklumas, prieinamumas.

VOCATIONAL TRAINING REFORM: ROADS AND PATHROADS

Algis Šileika

*Institute of Labour and Social Research of the Lithuanian Social Research Center,
Rinktinės g. 48A, LT-09318 Vilnius, Lithuania
E-mail: algis.sileika@dsti.lt*

Received 18 June 2010; accepted 23 August 2010

Abstract. Paper analyses the recent trends and developments of the VET system in Lithuania related to the attempts of integration of the initial VET schools and the training centres of unemployed without a wide range of preparatory works in layout nature. Author critically analyses the political centralised approaches of such integration providing the overview of the current institutional, socio-economic and educational preconditions and factors. Article concludes that such integration could not help to increase the economic effectiveness, attractiveness of VET and quality of continuing vocational training in Lithuania and even would create new problems and difficulties for the youth, adult learners, unemployed persons and training institutions.

Keywords: vocational training reform, labour market training centres, vocational schools, vocational training effectiveness, attractiveness and affordability.

1. Įvadas

Specialistai jau ne pirmus metus kalba apie tai, kad Lietuvoje susiklosčiusi profesinio mokymo padėtis, jo kokybė, prestižas ir prieinamumas neatitinka nei darbdavių, nei dirbančiųjų nei pačių besimokančiųjų reikalavimų. Statistiniai duomenys liudija, kad vis mažiau asmenų renkasi profesinio mokymo programas. 2005 m. 10,2 proc. baigusiujų vidurinio ugdymo programas (ISCED 3) tęsė mokymąsi pagal profesinio mokymo programas (ISCED 4), o 2008 m. šių asmenų dalis sumažėjo iki 6,8 proc. Pagrindinė tai lemianti priežastis yra ne profesinio, o aukštojo mokslo populiarumas tarp jaunimo (beveik 75 proc. abiturientų renkasi ISCED 5 programas), kuriame vyrauja universitetinės mokymo įstaigos. Atsižvelgiant į šias tendencijas bei į tai, kad profesiniam mokymui Lietuvoje skiriama švietimo išlaidų dalis nuo BVP yra viena mažiausių Europoje, darytina prielaida, kad Švietimo ir mokslo ministerijos (toliau – ŠMM), kurios reguliavimo sričiai priklauso abi sistemos, vykdomoje politikoje dominuoja aukštojo mokslo interesai. Tai gi profesinio mokymo reforma yra pribrendusi ir būtina ne mažiau nei su ja susijusi aukštojo mokslo reforma (Profesinio mokymo ir profesinio orientavimo... 2006).

Būtinų pokyčių tikslas – geresnė mokymo įstaigų veiklos kokybė bei didesnis profesinio mokymo tinklo efektyvumas. Siektinas geresnis darbo rinkos poreikių tenkinimas ir mechanizmų, kuriančių aukštesnę kokybę suaugusiųjų, dirbančiųjų ir bedarbių profesinio mokymo srityje bei didinančių profesinio mokymo patrauklumą vaikams ir jaunimui, tobulinimas. Siūlomos profesinio mokymo įstaigų tinklo veiklos gerinimo priemonės vertintinos būtent šiuo aspektu – kiek jų įgyvendinimas didina profesinio mokymo efektyvumą, kokybę ir prieinamumą ne tik vaikams ir jaunimui, bet ir suaugusiems žmonėms, priklausantiems dirbančiųjų, bedarbių, neįgaliųjų ar socialinės rizikos grupėms. Ne tik vaikai, bet ir suaugusieji turi turėti galimybę įgyti kvalifikaciją, o dirbantys žmonės – ją tobulinti. Taip pat nepriimtinos priemonės, vedančios prie profesinio mokymo įstaigų patrauklumo vaikams ir jų tėvams sumažėjimo. Kartu dėmesio centre turėtų būti ne tik aptariamų socialinių grupių, bet ir darbdavių poreikiai bei realios ūkiskaitos principų diegimas į visą profesinio mokymo sistemą (Galimų pasekmių apjungiant... 2009).

LR Vyriausybės 2010 m. vasario 17 d. nutarimu Nr. 161 nuo š. m. balandžio 1 d. Švietimo ir mokslo ministerijai perduodamos Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos žinioje esančių darbo rinkos mokymo centrų (toliau – DRMC) valstybės dalininko (savininko) turtinės ir neturtinės teisės bei pareigos. Šio nutarimo įgyvendinimas sudaro prielaidas suaugusiųjų profesiniam mokymui skirtus mokymo centrus vienu mostu iš esmės mechanškai sujungti su vaikus mokančiomis profesinėmis mokyklomis. Tačiau kyla daug abejonių, ar toks žingsnis tikrai leistų patobulinti profesinį mokymą ir padėtų išspręsti gausybę jo problemų, nes tai

skirtingos paskirties mokymo tinklai, kuriuos, patiriant mažiausiai nuostolių, galima sujungti tik turint pagrįstus socialinius tikslus ir mokymo bei mokymo organizavimo tobulinimo pakopinius planus (įskaitant finansinius), t. y. atlikus daug parengiamųjų darbų, būtinų pozityviai profesinio mokymo reformos eigai.

Vienu iš tokių pakopinių parengiamųjų darbų galėtų būti lėšų kooperavimas profesinių mokyklų ir DRMC praktinei bazei atnaujinti tuose pačiuose miestuose, kuriuose profesinė mokykla ir darbo rinkos mokymo centras yra išsidėstę netoli vienas kito. Kartu vykėtų ir atitinkamų mokymo funkcijų integravimas, dviejų posistemių darbuotojų geresnis specializavimasis ir t. t. Einant tokiu keliu techninis organizacinis mokymo proceso integravimas logiškai parengtų dirvų aptariamų posistemių realiai integracijai, kuri vainikuotų profesinio mokymo reformos sunkiausiąjį – pirmąjį – etapą.

2. Dviejų profesinio mokymo posistemių integracijos iššūkiai ir problemos

Šiuo metu veikiančios ŠMM ir Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įsteigtos profesinio mokymo įstaigos skiriasi teisiniu statusu, finansavimo ir valdymo principais, paskirtimi, veiklos pobūdžiu bei mokinių kontingentu, todėl jų integravimas sukelia daug problemų.

Pažymėtina, kad *suaugusiųjų nuo 18 metų profesiniam mokymui skirtas specialus darbo rinkos mokymo centrų (11) tinklas* (įsteigtas Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos) veikia ūkiskaitiniais pagrindais ir negauna biudžetinio finansavimo. Nemokamų paslaugų DRMC neteikia. Jie teikia mokymus pagal trumpas – iki 1 metų trukmės – profesinio mokymo programas ir veikia rinkos sąlygomis, konkuruodami dėl valstybinių ir privačių užsakymų su privačiais mokymo paslaugų teikėjais bei ŠMM valdomomis valstybinėmis biudžetinėmis mokymo įstaigomis.

DRMC tinklas taip pat įgyvendina profesinės reabilitacijos programas neįgaliesiems, vykdo socialinės rizikos grupių atstovų mokymus, siekiant jų integracijos į darbo rinką. DRMC išsilaiko vienodomis teisėmis su biudžetinėmis ir privačiomis profesinio mokymo įstaigomis dalyvaujant Lietuvos darbo biržos skelbiamuose valstybiniuose mokymo paslaugų konkursuose. Taip pat didelę jų vykdomų mokymų dalį sudaro mokymai pagal darbdavių užsakymus bei mokymai, finansuojami pačių mokinių. Šioms viešosioms įstaigoms nėra skiriamas biudžetinis finansavimas.

DRMC įkurti didžiuosiuose miestuose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje, Utenoje), kuriuose yra geriausios sąlygos profesiniam mokymui organizuoti ir kurių gyventojai sudaro pagrindinius mokinių srautus. Mokymas vyksta visus metus, be pertraukų vasaros metu. Mokymo grupės nedidelės – nuo 5–8 mokinių, formuojamos pagal darbo rinkos poreikius.

DRMC moka visus viešosioms įstaigoms privalomus mokesčius, taip pat ir pelno mokesčių.

Mokinių kontingentą sudaro suaugę asmenys, didelę dalį tarp kurių sudaro ilgalaikiai bedarbiai, grįžę iš įkalinimo įstaigų, sergantys ar išsigydę nuo priklausomybės ligų asmenys bei kitų socialinės rizikos grupių atstovai. Profesinės reabilitacijos programose dalyvauja suaugę asmenys, iškritę iš darbo rinkos ir negalią turintys asmenys, kuriuos siekiama sugražinti į darbo rinką.

ŠMM tiesiogiai valdomas valstybinių profesinių mokyklų tinklas (73) skirtas mokyti vaikams nuo 14 metų pagal 1–3 metų trukmės mokymo programas, kaip įprasta, kartu teikiančias ir pagrindinį ar vidurinį išsilavinimą. Mokymasis jose yra nemokamas, mokymo įstaigos finansuojamos iš skirtingų biudžeto krepšelių ir tiesioginio finansavimo principais. Pelno mokesčio profesinės mokyklos nemoka. Mokslo metai trunka 9 mėnesius, vasarą mokymas nutraukiamas. Mokinių grupės formuojamos pagal turimas mokymosi programas, mokslui pradėti reikia 25 mokinių.

Didelė dalis profesinio mokymo mokyklų išsidėsčiusios strategiškai atitolusiose nuo pagrindinių miestų regionuose. Pažymėtina, kad didelė šių mokymo įstaigų dalis neturi pakankamo mokinių skaičiaus ir egzistuoja tik dėl ŠMM joms tiesiogiai skiriamų iš biudžeto lėšų ūkiui ir administracijai išlaikyti.

Planuodama 2007–2013 m. struktūrinės paramos lėšas profesinio mokymo infrastruktūrai tobulinti, ŠMM numato tobulinti iki 35-ių valstybinių profesinių mokyklų infrastruktūrą (Švietimo ir mokslo ministro 2008 m. gegužės 22 d. įsakymas Nr. ISAK-1463 „Dėl sektorinių mokymo centrų plėtros programos patvirtinimo“). Likusioms mokymo įstaigoms investicijos nenumatomos. Darytina prielaida, kad išlaikyti šias mokymo įstaigas, negalinčias užtikrinti pakankamo mokinių srauto (remiantis ekonominės naudos ir efektyvumo kriterijais), nėra tikslinga.

Svarstant profesinio mokymo klausimus dažnai vadovaujama klaidinga prielaida, kad abiejų mokymo formų veikla yra identiška. Kadangi tiek DRMC, tiek pirminio profesinio mokymo įstaigos moko tam tikrų profesijų, šios dvi mokymo formos tapatinamos, tarp jų nematoma aiškios takoskyros. Atsižvelgiant į tai, kad ūkiskaitinio, save išlaikančio DRMC viešųjų įstaigų tinklo specializacija – išskirtinai suaugusiųjų, taip pat ir socialinės atskirties grupių atstovų, profesinis mokymas, o biudžetinės profesinio mokymo įstaigos skirtos jaunuoliams, norintiems įgyti pirmąją kvalifikaciją ir baigti vidurinį mokslą, mechaninis šių mokymo įstaigų sujungimas neabejotinai sukeltų daug problemų užimtumo rėmimo, socialinės integracijos, tęstinio profesinio mokymo bei kt. srityse.

Kartu *tikėtinas profesinio mokymo įstaigų patrauklumo sumažėjimas potencialių mokinių ir jų tėvų akyse.* Vienu iš tikslų, kuriuos deklaruoja ŠMM, siekiama pagerinti profesinio mokymo įvaizdį bei padidinti jų patrauklumą vaikų

ir jų tėvų akyse, siekiant, kad mokiniai rinktųsi ne aukštojo mokslo, bet profesinio mokymo įstaigas. Vaikams skirtų mokymo įstaigų sujungimas į vieną juridinį asmenį su suaugusiems skirta mokymo įstaiga gali sukelti problemų dėl pirminio profesinio mokymo įvaizdžio, kuris ir taip nėra geras (Profesinio orientavimo stebėsenos... 2006).

Atsižvelgiant į tai, kad profesinės mokyklos ir DRMC teikia paslaugas skirtingoms tikslinėms grupėms, abejotina, kad šių įstaigų kontingento sutelkimas vienoje mokymo įstaigoje teigiamai paveiktų profesinių mokyklų įvaizdį. Suaugusiųjų, taip pat ilgalaikių bedarbių, grįžusių iš įkalinimo įstaigų, sergančių ar išsigydžusių nuo priklausomybių ligų asmenų mokymas kartu su nepilnamečiais vaikais gali jiems kelti tam tikrų grėsmių. Toks sutelkimas gali tik dar labiau atgrasinti vaikus ir jų tėvus nuo ir taip ne ypač populiaraus profesinio mokymo. Tarp socialinės atskirties grupių atstovų, kurie 2008 m. mokėsi DRMC, sugrįžę iš įkalinimo vietų asmenys sudarė 3 proc., neįgalūs asmenys – 4 proc., vyresni nei 50 metų asmenys – 28 proc.

Vargu ar galima tikėtis, kad suaugusiųjų mokymo įstaigą, kurioje didelę dalį kontingento sudaro vyresnio amžiaus asmenys, buvę kaliniai, ilgalaikiai bedarbiai, išsigydę narkomanai bei alkoholikai, sujungus su vaikų mokykla ir susodinus juos vienose (arba gretimose) klasėse padidės pirminio profesinio mokymo prestižas visuomenės akyse.

Be to, *kyla bedarbių profesinio mokymo paslaugų rinkos monopolizavimo grėsmė.* Dauguma pirminio profesinio mokymo teikėjų yra valstybiniai: 2008 m. tik 2 iš 80 profesinių mokyklų ir 12 iš 27 kolegijų buvo privačios. Tęstinio bedarbių profesinio mokymo srityje egzistuoja konkurencinga rinka. Čia 2008 m. licenciją tęstiniam mokymui turėjo ir paslaugas teikė 248 įstaigos: universitetai, kolegijos, profesinės mokyklos, pelno siekiančios įmonės (uždarosios akcinės bendrovės, kitos privačios bendrovės), darbo rinkos profesinio mokymo centrai ir kitos institucijos.

Sujungus DRMC tinklą, kurie užima apie 60–65 proc. bedarbių mokymo rinkos dalies, su ŠMM profesinėmis mokyklomis, turinčiomis apie 25 proc. tos rinkos, jungtinis tinklas užimtų apie 90 proc. rinkos ir iš esmės išstumtų iš jos privačias mokymo įstaigas. Abejotina, ar yra tikslinga visiškai panaikinti konkurenciją ir sukurti valstybinį monopolinį bedarbių profesinio mokymo tinklą.

Tikėtinas ir administracinio aparato augimas bei mokymo įstaigų valdymo efektyvumo sumažėjimas. Siūlymas tiesiogiai sujungti pirminio profesinio mokymo įstaigas, kurių dauguma yra biudžetinės įstaigos ir DRMC, kurie yra ūkiskaitinės viešosios įstaigos, iš esmės reikštų jų suvalstybinimą ir pavertimą biudžetinėmis įstaigomis, atsikant viešosioms įstaigoms būdingo valdymo efektyvumo ir veiklos lankstumo. Be to, tokio pobūdžio sujungimas būtų pozityvus tik suvienodinus finansavimo sąlygas, optimizavus pirminio profesinio mokymo įstaigų tinklą ir atlikus abiejų posistemų įstaigų veiklos efektyvumo bei jų sujungimo

ekonominio naudingumo analizę (Stein 2010). Sunkmečio sąlygomis vargu ar tikslinga išardyti ir sunaikinti ūkiskaitos pagrindais sėkmingai veikiančių suaugusiųjų profesinio mokymo įstaigų tinklą.

Mūsų aptariamų mokymo įstaigų administravimo ypatumus, nulemtus skirtingo finansavimo modelio (biudžetinė įstaiga/ūkiskaitinė viešoji įstaiga), ir valdymo modelio efektyvumą rodo 1 ir 2 lentelės.

Palyginus mokymo įstaigų veiklai vadovaujančio personalo skaičius (1 lentelė), tikslinga palyginti ir mokyklas baigusių mokinių skaičių (2 lentelė).

Akivaizdu, kad turint palyginamus mokymo įstaigose besimokančių mokinių skaičius, ūkiskaitinės DRMC viešosios įstaigos modelis grindžiamas gerokai mažesniu administravimo aparatu. DRMC sistemoje ūkiskaitinei suaugusiųjų profesinio mokymo įstaigai valdyti pakanka vidutiniškai 1,8 vadovo (direktoriai, filialų direktoriai ir jų pavaduotojai), o štai ŠMM profesinės mokyklos valdymui iš biudžeto išlaikomi vidutiniškai penki vadovai (direktoriai ir jų pavaduotojai). Tikėtina, kad mokymo įstaigas sujungus į vieną tinklą, jame būtų taikomas būtent pirminio profesinio mokymo įstaigos administravimo modelis.

Kartu užimtumo ir darbo politiką vykdančios institucijos, darbdaviai bei dirbantys asmenys liktų be specializuoto, jų reikmėms pritaikyto paslaugų teikėjų tinklo. Perdavus visas mokymo įstaigas vienos institucijos žinion, t. y. įkūrus faktinę valstybinę monopoliją, sukoncentruotą valstybinių įstaigų tinkle, būtina sukurti poveikio jam mechanizmus, kurie užtikrintų, kad būtų operatyviai tenkinami Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Žemės ūkio ministerijos, socialinių ir kt. partnerių poreikiai bedarbių, dirbančiųjų, ūkininkų ir privačių asmenų visą gyvenimą trunkančio profesinio mokymo srityje. Nesukūrus tokio poveikio mechanizmo kyla grėsmė, kad monopolinis mokymo įstaigų tinklas pirmiausia tenkins savo ir jiems vadovaujančios ministerijos užsakymus bei nepakankamai lanksčiai reaguos į kitų institucijų poreikius. Faktiškai kyla grėsmė, kad būtų sunaikintas specializuotas suaugusiųjų profesinio mokymo įstaigų tinklas, pritaikytas dirbančiųjų bei socialinės atskirties grupių atstovų mokymui, kas gali labai pabloginti situaciją suaugusiųjų (dirbančiųjų ir bedarbių) mokymo prieinamumo ir lankstumo srityse.

DRMC tinklo profesinio mokymo dalyviai pagal finansavimo šaltinius 2008 m. pasiskirstė taip (procentais nuo dalyvių skaičiaus):

1 lentelė. Mokymo įstaigos vadovų (direktorių ir pavaduotojų) dalis, tenkanti vienai mokymo įstaigai

Table 1. The part of the educational institutions' heads (directors and assistant directors) which falls on one educational institution

	ŠMM ir kt. profesinės mokyklos (2007–2008 m. m.)	Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos DRMC (2008 m.)
Mokymo įstaigų skaičius	78	11
Mokymo įstaigų vadovai ir jų pavaduotojai	388	20
Vidutinis mokymo įstaigų vadovų skaičius vienai mokymo įstaigai	5	1,8

Šaltinis. Profesinės mokyklos, mokiniai ir pedagogai 2007–2008 m. m. 2009; Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos 2007 m. ataskaita. 2008; Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos 2008 m. ataskaita. 2009.

2 lentelė. Mokyklas baigusių mokinių skaičius

Table 2. Number of pupils who completed the schools

ŠMM profesinių mokyklų programas baigė	12 581 (2006–2007 m. m.)	12 565 (2007–2008 m. m.)	12 695 (2008–2009 m. m.)
Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos DRMC programą baigė (iš to skaičiaus apie 30 % pagal neformalaus mokymo programas)	29 100 (2006 m.)	33 200 (2007 m.)	23 608 (2008 m.)

Šaltinis. Profesinės mokyklos, mokiniai ir pedagogai 2007–2008 m. m. 2009; Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos 2007 m. ataskaita. 2008; Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos 2008 m. ataskaita. 2009.

- besimokantys už struktūrinių fondų ir biudžeto lėšas – 8,1 proc.;
- dirbantieji, besimokantys už nuosavas lėšas – 20 proc.;
- bedarbiai, besimokantys už lėšas, laimėtas LDB konkursuose –29,9 proc.;
- dirbantieji, besimokantys už darbdavio lėšas – 42 proc.

Atsižvelgiant į DRMC tinklo paskirtį, suaugusiųjų mokymas vykdomas pagal lanksčias, taip pat pagal neformalias kvalifikacijos tobulinimo ir kompetencijas suteikiančias mokymo programas (apie 30 proc.), vykdomas patogiu laiku dirbantiems besimokantiejiems.

Galimas piktnaudžiavimas valstybės finansuojamomis pirminio profesinio mokymo įstaigų paslaugomis, skirtomis vaikams. Galiojantys įstatymai nenumato finansuoti suaugusių dirbančių asmenų tęstinio profesinio mokymo ar kvalifikacijos tobulinimą valstybės biudžeto lėšomis. Bedarbių profesinis mokymas, finansuojamas Užimtumo ar Europos socialinio fondo lėšomis, griežtai reglamentuojamas. Siekiant nustatyti vienodas mokymo įstaigų finansavimo sąlygas ir išvengti piktnaudžiavimų, kai suaugęs ir darbinę patirtį įgijęs asmuo galėtų naudotis vaikams ir jaunimui skirtu valstybės finansuojamu trejus metus trunkančiu pirminiu profesiniu mokymu ir net gauti valstybės skiriamą mokinio stipendiją, būtina aiškiai ir skaidriai reglamentuoti priėmimą į valstybės finansuojamas pirminio profesinio mokymo programas.

Statistiniai duomenys liudija, kad besimokančių suaugusiųjų dalis pirminio profesinio mokymosi programose, skirtose vaikų ir jaunuolių mokymui, didėja. Pavyzdžiui, remiantis oficialiais statistiniais duomenimis, 2008 m. vyresni nei 22 metų amžiaus asmenys sudarė 16 proc. visų besimokančiųjų valstybinėse profesinėse mokyklose, o Švietimo informacinių technologijų centro duomenimis (prieiga per internetą: <http://www.ipc.lt>), 2008 m. vyresni nei 24 metų amžiaus asmenys sudarė 30 proc. įstojusiųjų į

profesinio mokymo programas asmenims, turintiems vidurinę išsilavinimą (Profesinis mokymas... 2009).

Problemos mastą iliustruoja 3 lentelė.

Matome, kad per patį ūkio pakilimą (2007–2008 m.), kai darbo jėga buvo įsivežama net iš užsienio, ŠMM profesinėse mokyklose, skirtose vaikams visą dieną mokytis, tarp baigusiujų I pakopos programas beveik 40 proc. mokinių buvo 25–65 metų amžiaus, o tarp baigusiujų IV pakopos programas beveik 20 proc. mokinių priklausė 25–65 metų amžiaus grupei. Šie suaugę vidutinio amžiaus žmonės, nebūdami nei bedarbiai, nei dirbantys asmenys, turėjo galimybę metus, pusantrų ir ilgiau kasdien nuo ryto iki vakaro už valstybės biudžeto lėšas mokytis kartu su vaikais ir net gauti valstybės skiriamą mokinio stipendiją. Dirbantys asmenys neturi jokių galimybių gauti valstybės finansavimą profesiniam mokymui (išskyrus ESF projektus).

Taigi tikslinga aiškiai apibrėžti sąlygas, kuriomis suaugę asmenys gali pretenduoti į nemokamą mokymąsi pagal pirminio profesinio mokymo programas profesinėse mokyklose, įvedant apribojimus jų amžiui bei susiejant šios teisės realizavimą su laikotarpiu iki darbinės veiklos pradžios (Profesinio mokymo kokybės... 2007). Tai būtina padaryti siekiant išvengti galimų piktnaudžiavimų ir netikslingo valstybės lėšų eikvojimo (Schieg 2009). Tokio pobūdžio problemų nekyla DRMC tinkle, nes jame nemokamos paslaugos neteikiamos ir suaugę asmenys mokomi tik esant aiškiam finansavimo šaltiniui.

Gali kilti problemų ir vykdant profesinę reabilitaciją bei socialinės atskirties grupių atstovų integravimo programas. Turima neįgaliųjų profesinės reabilitacijos patirtis DRMC rodo, kad suaugę neįgalieji jaučia diskomfortą, būdami priversti ilgesnį laiką praleisti tarp nepilnamečių profesinių mokyklų mokinių ir vengia tokių vietų. Vykdamas kelių mėnesių trukmės programas šiuose centruose neįgaliesiems suteikiamos jų poreikiams pritaikytos apgyvendinimo, psi-

3 lentelė. 25–65 metų amžiaus grupės mokinių, 2007–2008 m. m. nemokamai besimokusių ŠMM profesinėse mokyklose (proc. pagal mokymo pakopas)*

Table 3. The 25–65 age group of students who studied for free in the vocational schools of MES in 2008/2009

	I pakopa (neturintiems pagrindinio išsilavinimo)	II pakopa (turintiems pagrindinį išsilavinimą)	III pakopa (mokymas kartu su viduriniu išsilavinimu, trukmė – 3 metai)	IV pakopa (turintiems vidurinį išsilavinimą)
Įstojusiųjų mokytis skaičiaus dalis	19,5 proc.	7,5 proc.	3,2 proc.	19,1 proc.
Baigusiujų profesinę mokyklą dalis	38 proc.	Duomenys nepateikti	3 proc.	18 proc.

Šaltinis. Profesinės mokyklos, mokiniai ir pedagogai 2007–2008 m. m. Švietimo informacinių technologijų centras.

*Kiekvienos pakopos trukmė – ne mažiau, kaip vieneri metai. Profesinio mokymo programa, mokantis kartu su viduriniu ar pagrindinio mokymo programa, mokymo trukmė – treji metai (per dvejus metus įgyjamas vidurinis ar pagrindinis išsilavinimas, siekiantiems įgyti ir profesiją – dar vieneri metai). Mokantis tik profesijos, mokymo trukmė – 1, 1,5 ar 2 metai.

chologo, reabilitacijos bei medicinos paslaugos. Tarp socialinės atskirties grupių atstovų, kurie 2008 m. mokėsi DRMC, suaugę neįgalūs asmenys sudarė 4 proc.

Ypač pabrėžtina, kad be pereinamojo laikotarpio integruojant aptariamus profesinio mokymo posistemius, iš esmės užkonservuojama ir nesprendžiama neefektyviai veikiančių profesinio mokymo įstaigų problema. Siekiant optimizuoti ŠMM profesinių mokyklų tinklą, per šį laikotarpį būtina peržiūrėti ir objektyviai įvertinti veikiančių mokyklų efektyvumą bei iš esmės spręsti jų skaičiaus klausimą, stambinant ir jungiant mokyklas, dalį jų perduodant savivaldybėms, o neefektyviai veikiančias uždarant. Tai būtina atlikti pereinamuoju reformos etapu, dar iki DRMC ir profesinių mokyklų tinklo sujungimo. Įsisenėjusi problema – daugelį metų neoptimizuojamas iš biudžeto išlaikomas pirminio profesinio mokymo įstaigų tinklas. Nuo to, kad jos yra sustambinamos, išlaikymo sąnaudos mažėja nedaug. Tikslinga neefektyviai veikiančias, dažnai pustuštes profesines mokyklas uždaryti ir joms skirtą biudžetinių finansavimą perduoti efektyviai veikiančioms mokykloms.

Kaip jau minėta, planuodama 2007–2013 m. struktūrinės paramos lėšas profesinio mokymo infrastruktūrai tobulinti, ŠMM numato tobulinti tik iki 35-ųjų valstybinių profesinių mokyklų infrastruktūrą. Darytina išvada, kad ir pati ministerija pripažįsta, jog likusių profesinio mokymo įstaigų, negalinčių užtikrinti pakankamo mokinių srauto, išlaikymas, remiantis ekonominės naudos ir efektyvumo kriterijais, nėra tikslingas.

Pastebima tendencija, kad ŠMM vykdomoje politikoje vis daugiau dėmesio skiriama bendrojo lavinimo ir profesinio mokymo suartinimui. Nuo 2000 m. profesinėse mokyklose pradėti steigti gimnazijų skyriai, vykdančys technologinio profilio vidurinio ugdymo programas. Vadinamosios „technologinės gimnazijos“ teikia vidurinio ugdymo programas ir ikiprofesinį mokymą. Abiturientams išduodamas brandos atestatas. Jie gali tęsti mokymąsi arba profesinėse mokyklose pagal profesinio mokymo programas, arba aukštosiose mokyklose. Be to, į vidurinio ugdymo programas įtraukiami technologijų moduliai. 2008 m. patvirtinta bendrojo lavinimo technologijų dalykų ir profesinio mokymo programų modulių įskaitymo tvarka. Išskeltas siekis, kad kiekvienas mokinys, baigdamas vidurinę mokyklą, būtų įgijęs profesinę kvalifikaciją. Esant šiai tendencijai, probleminiu tampa suaugusiesiems mokytį skirtų specializuotų mokymo centrų įkomponavimo į aptariamą sistemą tikslingumas (Andriušaitienė et al. 2008).

Aptariamą reformą iššūkiu reikia laikyti ir pirminio profesinio mokymo mokinių skaičiaus numatomą mažėjimą netolimoje ateityje dėl demografinių priežasčių. Statistikos departamento duomenimis, 2000–2008 m. 0–14 metų amžiaus vaikų sumažėjo daugiau nei ketvirtadaliu. Dėl šios priežasties jau artimiausiais metais tikėtinas spartus vaikų ir jaunimo pirminio profesinio mokymosi apimčių sumažėjimas. Antra vertus, vyks tęstinio mokymo poreikio augimas dėl demografinių ir ekonominių pokyčių. Kaip ir kitose Europos valstybėse, Lietuvoje aktuali visuomenės senėjimo problema. Remiantis oficialiomis

prognozėmis, 2025 m. vyresni nei 60 metų amžiaus žmonės sudarys maždaug ketvirtadalį visų gyventojų. Neabejotina, kad tokiais aplinkybėmis gerokai augs tęstinio mokymo poreikis. Į šias tendencijas profesinio mokymo reformos strategai turi atsižvelgti rengdami jos scenarijų.

3. Išvados

Reorganizuojant (sujungiant) du profesinio mokymo posistemius į vieną sistemą, būtina atsižvelgti į:

- nacionalinius, o ne tik į žinybinius interesus;
- naudos gavėjų (Lietuvos darbo biržos, darbdavių, pačių besimokančiųjų, savivaldybių ir kt.) nuostatas dėl aptariamą reformą turinio;
- reorganizuojamų mokymo tinklų teikiamų paslaugų specifiką;
- institucijų funkcionavimo, jų valdymo ir finansinių išteklių naudojimo efektyvumą;
- rinkos mechanizmų, įskaitant konkurenciją, išsaugojimą profesinio rengimo sistemoje.

Darbo rinkos mokymo centrų ir profesinių mokyklų jungimas be parengiamųjų (pakopinių) nuosekliai įgyvendinamų darbų gali sukelti neigiamą efektą. Darbo rinkos ir pagrindinio profesinio mokymo sujungimas turėtų būti suprantamas kaip priemonė naujai profesinio mokymo kokybei pasiekti, o ne kaip savaiminis tikslas, siektinas nepaisant reformos eigos išdėstymo laiko požiūriu ir galimų neigiamų pasekmių užimtumo politikos įgyvendinimui.

Atsižvelgiant į tai, kad Švietimo ir mokslo ministerija vykdo ministerijoms nebūdingą funkciją – tiesiogiai valdo profesinio mokymo įstaigas, tikslinga įsteigti profesinių mokyklų tinklo valdymo instituciją, kuriai būtų perduotos profesinių mokyklų steigėjo teisės ir prie kurios valdymo prisidėtų visos suinteresuotos profesinio mokymo rezultatais valstybės valdymo institucijos. Logiška, kad ši institucija būtų pavaldi LR ūkio ministerijai. Tai atitinka Vyriausybės programos nuostatas ir leidžia pirmiausia užtikrinti darbo rinkos ir verslo, o ne mokymo įstaigų poreikių tenkinimo prioritetus. Tačiau nuo 2010 m. pradžios tokia institucija – Kvalifikacijų ir profesinio mokymo plėtros centras – įsteigta pertvarkant Profesinio mokymo metodikos centrą prie ŠMM, o tai kelia rimtų abejonių.

Vykdamas dviejų profesinio mokymo posistemų integravimą, jo pradiniu etapu tikslinga suvienodinti pirminio ir tęstinio mokymo finansavimo sąlygas, naudojant darbo rinkos mokymo centruose taikomą finansavimo modelį. Pirminio profesinio mokymo mokyklų veikloje būtina įdiegti ūkiskaitos principus, gaunant joms už mokinį tik vieną profesinio mokymo krepšėlį, apimančią ir mokymo, ūkio, administravimo bei mokymui būtinų medžiagų įsigijimo lėšas, ir nenumatant galimybių mokyklai skirti papildomą biudžetinių finansavimą. Analogiškas mokymo krepšelis

turėtų būti įdiegtas ir bedarbių mokymo finansavimo sistemoje. Tai leistų biudžetinio finansavimo negaunantiems profesinio mokymo paslaugų teikėjams, įskaitant ir privačius, vienodomis sąlygomis dalyvauti mokymo paslaugų konkursuose ir galiausiai didintų sistemos efektyvumą.

Tikslinga aiškiai apibrėžti sąlygas, kuriomis suaugę asmenys gali pretenduoti į nemokamą mokymąsi pagal pirminio profesinio mokymo programas profesinėse mokyklose, įvedant apribojimus jų amžiui bei susiejant šios teisės realizavimą su laikotarpiu iki darbinės veiklos pradžios. Tai būtina nuostata, siekiant išvengti galimo piktnaudžiavimo ir netikslingo valstybės lėšų švaistymo bei paskata greičiau uždaryti neefektyviai veikiančias profesinio mokymo įstaigas.

Manychiau, kad pirmuoju profesinio mokymo reformos etapu tikslinga išlaikyti darbo rinkos mokymo centrų, kaip suaugusiųjų profesinio mokymo įstaigų, skirtų specifiniam mokinių kontingentui mokyti, tam tikrą dalinį savarankiškumą. Prie situacijos darbo rinkoje pagal sistemos lankstumą neabejotinai labiau prisitaikys darbo rinkos profesinio mokymo sistema – ji labiau atitinka darbdavių, dirbančių asmenų bei bedarbių nuostatas dėl profesinio mokymo, ypač jo trukmės ir turinio. Gyvenimo tempas, būtinybė gauti pajamų iš darbinės veiklos lemia visų profesiniu mokymu suinteresuotų šalių norą derinti darbą su mokymu arba kvalifikaciją tobulinti mokantis pagal trumpesnes mokymo programas. Todėl darbo rinkos profesinis mokymas, nepriklausomai nuo to, kaip jis bus vadinamas, pagal savo funkcijas turėtų išlikti ir būti plėtojamas įvairiomis formomis, pagal galimybes dar labiau orientuotomis į darbdavių bei dirbančių asmenų poreikius. Tai aktualu ir bedarbiams, nes kalbant apie jų profesinį mokymą, matoma tendencija, kad bedarbiai, dar dalyvaudami profesinio mokymo programose, neretai randa darbą ir susiduria su dilema: tolesnis mokymasis ar įsidarbinimas. Vadinasi, šis posistemis tobulintinas ieškant įvairių jo plėtojimo krypčių: dualinio mokymo organizavimo, mokymo, paskirstyto atskirais moduliais per ilgesnį laikotarpį, bei mokymo organizavimo formų, leidžiančių geriau prisitaikyti prie dirbančiųjų galimybių derinti mokymąsi su darbu ir pan.

Mokymo lankstumas kaip tradicinio nuosekliojo mokymo alternatyva ŠMM mokymo sistemoje būtina kaip pasirinkimo alternatyva, kurios išsaugojimas padidintų visas profesinio mokymo sistemos veiksmingumo charakteristikas. Todėl tikslinga apsvarstyti galimybę, vykdant darbo rinkos institucijų reformą, sukonstruoti veiksmingus techninius organizacinius ir finansinius svetus, kuriais užimtumo tarnybos galėtų daryti tiesioginę įtaką mokymo centrų veiklai. Neabejotinas autoritetas profesinio mokymo klausimais prof. Rimantas Laužackas, kritiškai vertindamas profesinio rengimo, sukoncentruoto valstybės rankose, modelį, rašė: „Mano įsitikinimu, turėtume rimtai diskutuoti ir apsvarstyti duali-

nio modelio (išryškinta mano – A. Š.) įdiegimo galimybes Lietuvoje. Beje, apie šį modelį svajojome pirmaisiais atkurtosios nepriklausomybės metais“ (Pasirinkto kelio teisingumą... 2010). Prie šių žodžių nėra ką pridurti.

Literatūra

- Andriušaitienė, D.; Ginevičienė, V. B.; Šileika, A. 2008. Daugia-kriterinis profesinio mokymo kokybės valdymo vertinimo modelis, *Verslas: teorija ir praktika* [Business: Theory and Practice] 9(2): 88–96. doi:10.3846/1648-0627.2008.9.88-96
- Galimų pasekmių apjungiant darbo rinkos profesinio mokymo ir pagrindinio profesinio mokymo posistemes į vieningą sistemą ekspertinis tyrimas*. 2009. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
- Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos 2007 m. ataskaita*. 2008. Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba.
- Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnybos 2008 m. ataskaita*. 2009. Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba.
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2008 m. gegužės 22 d. įsakymas Nr. ISAK-1463 „Dėl sektoriinių mokymo centrų plėtros programos patvirtinimo“*. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/es_parama/docs/pasirengimas/SPMC%20programa.pdf>.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. vasario 17 d. nutarimas Nr. 161 „Dėl viešųjų įstaigų darbo rinkos mokymo centrų turtinių ir neturtinių teisių bei pareigų įgyvendinimo“, 2010. *Valstybės žinios*, 23–1073.
- Pasirinkto kelio teisingumą parodo gyvenimas. Profesorius Rimantas Laužacko atminimui*. 2010. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 76 p.
- Profesinės mokyklos, mokiniai ir pedagogai 2007–2008 m.* 2009. Vilnius: Švietimo informacinių technologijų centras.
- Profesinio mokymo kokybės valdymo stebėsenos sistemos modelio sukūrimas*. Mokslinio tyrimo ataskaita. 2007. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
- Profesinio mokymo ir profesinio orientavimo paslaugų sistemos optimizavimas*. Mokslinio tyrimo ataskaita. 2006. Vilnius, Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
- Profesinio orientavimo stebėsenos metodikos sukūrimas*. Mokslinio tyrimo ataskaita. 2006. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
- Profesinis mokymas Lietuvoje 2008*. 2009 [interaktyvus]. Vilnius: Profesinio mokymo metodikos centras. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/prtm/p_reng/docs/11-20-VET%20in%20Lithuania-country-report2009-LT.pdf>.
- Schieg, M. 2009. Model for integrated project management, *Journal of Business Economics and Management* 10(4): 149–160. doi:10.3846/1611-1699.2009.10.149-160
- Stein, H. D. 2010. Allocation Rules with outside option in cooperation games with time-inconsistency, *Journal of Business Economics and Management* 11(1): 56–96. doi:10.3846/jbem.2010.04